

Organická chemie

- věda, který se zabývá studiem struktury, vlastností, přípravou a použitím organických sloučenin
- je to chemie sloučenin uhlíku s biogenními prvky - vodíkem, kyslíkem, dusíkem, sírou, fosforem, hořčíkem, vápníkem
- základní vlastnost uhlíku v organických sloučeninách = čtyřvaznost, důvodem je hybridizace - sjednocení energeticky různých orbitalů daného atomu, přičemž vznikají nové orbitály, tzv. orbitály hybridní
- prvně středověk - **Paracelsus** - doktoři jsou na to, aby míchali léky - iatrochemie (16. st.)
- pak novověk - **Berzelius** - živočišné a rostlinné sloučeniny vznikají jenom díky „životní síle“ (vis vitalis) - tzv. *vitalistická teorie* (18. st.), tato brzo vyvrácena r. 1828 **F. Wöhlerem**, který v laboratoři z anorg. látky vytvořil org. látku močovinu
- na konci 19. st. průkopník **F. A. Kekulé** - definoval, že chemické vlastnosti organických sloučenin souvisí s jejich vnitřní stavbou, pak definoval několik základních postulátů, které platí dodnes
  - uhlík je vždy čtyřvazný - z uhlíku vždycky vychází čtyři vazby
  - všechny čtyři vazby atomu uhlíku jsou rovnocenné - důvodem je *hybridizace* - viz dále AAAAAA-AAAA OBRÁZEK ZÁKLADNÍ STAV, EXCITOVANÝ STAV
  - uhlíkové atomy mají schopnost vytvářet řetězce otevřené i uzavřené (tedy i cyklické)
  - atomy jsou v nich vázány jednoduchými, dvojnými, nebo trojnými vazbami (vždy tedy tak, aby z jednoho uhlíku vycházely dohromady čtyři vazby)
- hybridizace
  - proces sjednocení energeticky různých orbitalů daného atomu, přičemž vznikají nové orbitály, tzv. *hybridní orbitály*
  - typy hybridizace:
    - * úplná - sp³ - čtyři stejné vazby, každá sigma - do tetraedru
    - * částečná trigonální - sp² trojúhelníková 120 stupňů - jedna dvojna (sigma, pi), dve jednoduché
    - * částečná lineární - sp lineární 180 stupňů, jedna trojna (sigma, dve pi), jedna jednoduchá
- klasifikace uhlovodíků
  - acyklické
    - * nasycené - všechny vazby jednoduché
    - * nenasycené - ne všechny vazby jednoduché
  - cyklické nedávám AAAAAAAAAAAAAA DODĚLAT stereochemie - zabývá se strukturou látek, nauka o prostorovém uspořádání atomů v molekule konstituce a konfigurace konstituce - řazení atomů za sebou konfigurace - umístění atomů v prostoru názvosloví - NAPROSTO DEBILNÍ
- reakce organických látek
  - bývají pomalejší než anorganické, mají složitější průběh
  - nevyrovnáváme, protože bysme se nedopočítali
  - základní typy
    - * podle způsobu štěpení vazby
      - homolýza - rovnoměrné, symetrické štěpení, vznikají radikály - částice s jedním volným nepárovým elektronem

- heterolýza - nerovnoměrné, nesymetrické štěpení, vznik nových, el. nabitých částic - jedna část si odtáhne elektrony, jedna ne
- * podle charakteru částic v reakci
  - elektrofilní - vzniklé částice vyhledávají záporný náboj (vyhledávají přebytek elektronů), tedy jsou kladně nabitě, např. H^+
  - nukleofilní - částice vyhledávají kladný náboj (mají přebytek elektronů), tedy jsou záporně nabitě, např. OH^-
  - radikálové - částice nesoucí nepárový elektron, velice reaktivní
- * podle celkové změny na substrátu - na tom, co vchází do reakce
  - substituce = nahrazování = zaměňování - dochází k náhradě jednoho nebo více atomů (jedné nebo více atom. skupin) substrátu jiným atomem nebo skupinou atomů ite
    1. radikálová - dochází k homolytickému štěpení pomocí radikálů, má tři fáze
      - (a) iniciace - jde nám o vznik radikálů
      - (b) propagace - jde nám o samotnou reakci
      - (c) terminace - jde nám o zánik radikálů a o izolaci produktů
    2. elektrofilní - reakce s elektrofilním činidlem, které vzniká v průběhu reakce, např. nitrace benzenu
    3. nukleofilní - nukleofilní činidlo reaguje s uhlíkovým atomem s částečně kladným nábojem
  - eliminace = odštěpení = odejmutí - děj, při kterém se uvolňuje molekula jednoduché, většinou anorganické látky, kvůli čemuž vzniká v molekule substrátu násobná vazba, nebo se zvyšuje její násobnost
    1. dehydratace - odštěpují se molekuly vody
    2. dehydrogenace - odštěpují se atomy vodíku
    3. dehydrohalogenace - odštěpují se molekuly halogenovodíků
  - adice = připojení = opak eliminace - vepeme tam molekulu, snížíme násobnost vazby
    1. elektrofilní - elektrofilní činidlo reaguje s pi-elektrony násobných vazeb uhlíku
    2. nukleofilní - nukleofilní činidlo se aduje na uhlík ve vazbě nesoucí částečný kladný náboj, probíhají na dvoujnou vazbu $C=O$
  - molekulový přesmyk = isomerace, reakce v jejímž průběhu dochází k přesunu (přeskupení) určitých atomů z jednoho místa v molekule na místo jiné, aniž se mění chemické složení (souhrnný vzorec) v dané sloučenině
- v organice najdeme i běžné redoxní a acidobazické reakce
- zápis reakce
  - reakční schéma - zjednodušený zápis reakce: suroviny $\rightarrow$ produkty OBRAZEKOBRAZEK
  - reakční mechanismus - podrobný popis přeměny výchozích látek na produkty včetně popisu všech meziproductů OBRAZEKOBRAZEK
- pravidla pojmenovávání org. sloučenin
  - viz obrázek OBRAZEKOBRAZEK na discordu
  - začínáme nasycenými uhlovodíky - alkany
    - * musíme najít tzv. základní hybrid - nejdelší řetězec, nejvíce násobných vazeb a nejvíce vedlejších řetězců - substituentů a pojmenuju ho podle počtu uhlíků (níže) s příponou -an
    - * tento pak očíslovu ze směru, kde mám dříve substituent (když jsou substituenty stejně, tak porovnávám druhé substituenty, třetí substituenty, ...) a substituenty taky pojmenuju podle počtu uhlíků, ale přípona je -yl, před ně ještě přidám číslovku uhlíku základního hydridu - lokantu, na který je připojený, když je jich více stejných tak čísla dávám za sebe, odděluju čárkou a píšu di-,tri-,...

- * pak to spojuju pomlčkama, substituenty seřazuju podle abecedy (příčemž ignoruju předpony di-, tri-, ..., cyklo-, takže např. 1-ethyl-1,2-dimethyl), mezi posledním substituentem a názvem základního hydridu pomlčka není, takže např. 4-ethyl-3-methylhexan
- * když mám někde cyklickou část, tak to porovnám s normálním základním hydridem, a hlavní bude ten, který je delší, před název cyklické části dám cyklo- a číslování bude zase takové, aby součet čísel lokantů se substituenty byl co nejmenší (ekvivalentní s pravidlem pro necyklické uhlovodíky), takže např. 4-ethyl-1,1,2-trimethylcyklohexan, když je to jako substituent tak zase cyklo-[ ]-yl
- * můžeme mít uhlovodík s nějakou volnou vazbou, že se od něj něco odtrhlo (on se od něčeho odtrhl), pak názvosloví funguje pořád stejně, ale představím si tu volnou vazbu jako substituent beze jména, tedy jen číslo lokantu a -yl a toto napíšu až nakonec, za jméno hlavního řetězce, takže např. propan-2-yl; popř. si můžu vybrat základní řetězec tak, aby na té volné vazbě začínal, pak i hlavní řetězec nazvu jako -yl (ne jako -an) a číslo vynechám (protože tedy vždy 1), takže např. 1-methylethyl, btw vždycky dávám v číslování přednost volné vazbě před ostatními srandárnama
- * když to všechno poskládám - když mám větvený substituent tak tu vazbu, kterou se připojuje na hlavní hydrid beru jako volnou, podle toho taky pojmenovávám, pak to poskládám dohromady, názvy substituentů ve větveném substituentu se řadí absolutně podle abecedy (včetně di-, tri-, ..., cyklo-), toto všechno dám do závorky a už se k tomu chovám jako k normálnímu názvu (před to číslo lokantu hl. hydridu, pomlčku, po něm pomlčku, popř. jestli je to jako poslední substituent tak po něm nenapíšu pomlčku)
- * názvy podle počtu uhlíků
  - meth -
  - eth -
  - prop -
  - but -
  - pent -
  - hex
  - hept
  - okt
  - non
  - dek
  - undek
  - dodek ...
  - ikos ...
  - triakont

AAAAAAA 22.3.2023 HOMOLOGICKÁ ŘADA, ALKANY, ALKENY

- uhlovodíkový zbytek, který má dvě volné vazby má koncovku -ylen 6-methyl-3-cyklopropyldekan 1-ethyl-2-methyl-1,3-dipropylcyklopentan 1-cyklobutyl-4-(propan-2-yl)cyklohexan

výskyt alkanů

- v atmosféře - nepatrné množství methanu - vzniká činností methanogenních bakterií (nejen) v travičích soustavách
- nejpodstatnější složka zemního plynu
- nižší kapalné alkany - v silicích vyšších rostlin

- vyšší pevné alkany - živočichové

vlastnosti

- s vyšším počtem uhlíků roste skupenství (plyn - kap - pev) a teplota tání a varu
- jsou málo reaktivní – nasčené, slouhé sigma vazby
- reakce alkanů
  - radikálová substituce - musíme vyrobit radikály, ty pak reagují (např. s chlorem – chlorace)
    - * iniciace – vznik radikálů
    - * propagace – vlastní průběh reakce, radikál odtrhne jeden vodík (wow), vzniká methylový radikál, tento reaguje s dalším neradikálem ze kterého vznikne další radikál, toto dokola
    - * terminace – zánik radikálu, většinou tak, že se všechny spotřebují a zreagují s něčím, vzniká směs různých produktů (např. u chlorace vznikají v poměru chlormethan CH_3Cl , methylchlorid CH_2Cl_2 , trichloromethan (chloroform) $CHCl_3$, tetrachlormethan CCl_4)

nevím vole příklady 2,3,3,4-tetramethylheptan 4-ethyl-2-methylhexan 3-ethyl-3-methylpentan 4,4-diethyl-5-methyloktan

- idk co za nadpis – Nenasycené uhlovodíky
- tedy ne všechny vazby jsou jednoduché, mám dvojné, trojné vazby
- dvojná vazba – koncovka -en (-dien, -trien, ...) – alkeny (alkadieny, alkatrieny, ...)
- trojná vazba – koncovka -yn – alkyny
- taky mohou být cyklycké řetězce – předpona cyklo-
- potom tedy základ názvu (meth, eth, prop, ...), pomlčka, číslo lokantu, ze kterého vychází dvojná vazba, pomlčka a koncovka, tedy např. but-2-en, čísluju tak, aby dvojná vazba měla co nejnižší číslo lokantu
- např. 2-methyl-buta-1,3-dien (a protože čeština údajně)
- když máme vazbu dojnou i trojnou, tak u číslování upřednostňujeme dvojnou vazbu, píšeme ale prvně dvojnou vazbu, pak trojnou, tedy např. but-1-en-3-yn, okta-1,4-dien-7-yn, 5-butyl-hepta-1,3,6-trien
- když máme volnou vazbu, má přednost před dvojnou vazbou a pak to napíšeme na konci, tedy např. but-3-en-1-yl
- můžeme mít dvojnou vazbu v cyklu, tedy např. 3-ethylcyklohex-1-en, 3-ethyl-4-methylcyklopent-1-en, 5-propylcyklohexa-1,3-dien
- tedy např. 8-methylcyklookta-1,3,6-trien, buta-1,2-dien, 2-methylbuta-1,3-dien

0.1 Reakce alkenů

- MOC TOHO CHYBÍ AAAAAAAAAAAAA – adice (kys. a vody, halegonů, oxidace, hydrogenace)

0.1.1 Polymerace

- mer = jednotka, polymer = více jednotek
- např. ethen se teplem polymeruje – dvojná vazba se zjednotí, druhou se chytne dalšího ethenu → polymer OBRAZEKOBRAZEK

jsou tři typy alkadienů podle postavení dojné vazby – kumulované (obě vazby z jednoho uhlíku, dost nestabilní, dv. vazb. se hodně ovlivňují), konjugované (mezi dv. vazb. je jedna jednoduchá vazba, stabilnější, dv. vazb. se ovlivňují méně) a izolované (dv. vazb. dál od sebe, už se neovlivňují, nejstabilnější)

0.2 Zástupci alkenů

- ethylen
- popylen → polymerace
- buta-1,3-dien – výroba syntetického kaučuku

1 Alkyny

- trojná vazba
- jedna sigma, dvě pí vazby
- jsou mírně kyselé, protože dokážou disociovat (?) H^+
- reakce obdobné jako u alkenů
  - adice halogenů – OBRAZEKOBRAZEK, $HO_2CC- \equiv CCO_2H + Br_2 \rightarrow$ reaguje
  - adice nukleofilní – kučerovova reakce
  - oxidace – sloučeniny s dvojnou a trojnou vazbou oxidují snadno
- zástupci
  - acetylen – bezbarvý plyn, se vzduchem tvoří výbušnou směs, výroba: $CaC_2 + 3H_2O \rightarrow C_2H_2 + Ca(OH)_2$, využití k autogennímu svařování – tvoří plamen o teplotě až 3000 stupňů C; OBRAZEKOBRAZEK

2 Aromatické sloučeniny

- areny, mají vůni – aroma
- základem je benzen – C_6H_6 OBRAZEKOBRAZEK, ten má atypický řád vazby 1,5 (ani jednoduchá ani dvojná), má el. hustotu nad a pod základním skeletem – el. jsou tzv. delokalizované OBRAZEKOBRAZEK
- jsou areny monocyklické i polycyklické (více spojených benzenů), v polycyklických arenech jádra izolovaná (oddělená alespoň jednou vazbou, např. bifenyl, pozor na číslování (viz obrázek) OBRAZEKOBRAZEK I S CISLOVÁNÍM) nebo kondensovaná (jádra napojena přímo na sebe, např. naftalen, anthracen, pozor na číslování (viz obrázek) OBRAZEKOBRAZEK I S CISLOVÁNÍM)
- názvosloví (pomoc)

- vychází z triviálních názvů základních aromatů a přidávají se předpony, tedy např. methylbenzen (triviálně toluen), 1,2-dimethylbenzen (pozor, protože cyklické tak nemá smysl číslovat benzen, tj. číslujeme substituenty dle pozice mezi sebou – 1,2 bude ortho, zkratka o-; triviálně o-xylen), 1,3-dimethylbenzen (1,3 – meta, m-; triviálně m-xylen), 1,4-dimethylbenzen (1,4 – para, p-; triviálně p-xylen)
- benzen s jednou volnou vazbou se triviálně nazývá fenyl, s jedním uhlíkem navíc a volnou jednoduchou vazbou benzyl, s jedním uhlíkem navíc a volnou dvojnou vazbou benzylden, s jedním uhlíkem navíc a volnou trojnou vazbou benzyldyl
- monocyklické areny můžu většinou pojmenovat asi na čtyřikrát, podle toho kterou část vezmu jako základní, tedy např. 2-methylbenzen-1-yl, 2-methylfenyl, 2-tolyl, o-tolyl
- typy
  - monocyklické – jeden cyklus, nepolární, kapalné a tuhé, body varu rostou se zvyšujícím se počtem uhlíků
  - vícejaderné – více uhlíků, tuhé, některé karcinogenní
- reakce
  - nejčastěji elektrofilní substituce – na každém z uhlíků benzenu je navázaný vodík, což je elektrofil, takže pozitivní substituenty se dají zaměnit za vodík
  - typy elektrofil. subs.
    - * halogenace – elektrofil. činidlem halogen, potřebujeme katalyzátor ve formě Lewisovské kyseliny, výsledkem chlorbenzen, brombenzen
    - * nitrace – elektrofil. částicí nitroniový kation NO_2^+ , který je tvořen v reakční směsi z kys. dusičné působením kyseliny sírové (sírovka oddělí svůj H^+ protože je silnější, ten oddrhně OH^- od dusičné a zbytek je NO_2^+ , tzv. nitrační směs), výsledkem nitrobenzen
    - * sulfonace – proces, kdy vystavíme aromatickou sloučeninu koncentrované sírovce nebo oxidu sírovému, který se v ní rozpustí – vzniká tzv. oleum – to znamená, že sírovka je ještě kyslejší a analogicky k nitraci (z jedné se odpojí vodík, ten z druhé odpojí OH^-) vznikají HSO_3^+ kationty, které reagují s arenem
    - * alkylace – pomocí Lewisovské kyseliny oddrhně od alkanu substituent, zbývá nám tedy kladný alkyl, který napadá benzenové jádro OBRAZEKOBRAZEK (protože plusko je na kraji nebo uprostřed, pak vzniká propyl-nebo isopropyl-)
    - * acylace – když od karboxylové skupiny (COOH) utrhnu OH (udělám vodu) vzniká mi acyl (?), který může mít kladný náboj, který napadá benzenové jádro OBRAZEKOBRAZEK
    - * OBRAZEKOBRAZEK kde jsou všechny tyto typy nakresleny
  - typy adice
    - * hydrogenace – za pomocí katalyzátoru připojujeme na uhlíky další vodíky, odstraňujeme „dvojnou vazbu“ benzenu
    - * chlorace, bromace – homolyticky rozštěpíme chlory, bromy na radikály a ty se napojí, odstraňujeme „dvojnou vazbu“, např. bromace toluenu OBRAZEKOBRAZEK
  - také oxidace – probíhají buď na jádře nebo na bočním řetězci, řetězec se ale oxiduje první – vznikají karboxylové kyseliny, pokud oxiduje jádro vzniká nestabilní produkt, který se rozpadá na karboxylové kyseliny
- typy substituentů, když už na benzenu máme substituent a vážeme další, kvůli tzv. mezomernímu efektu OBRAZEKOBRAZEK
  - první typ – míří převážně do poloh ortho-, para-; elektrofil

- druhý typ – převážně do polohy meta-; nukleofily
- zdroje aromátů – ropa, černouhelný dehet, zpracovávání frakční destilací – čím méně uhlíků, tím menší bod varu
- laboratorně lze benzen vyrobit dehydrogenací cyklohexenu (popř. cyklohexan, ale méně) nebo dekarboxylací příslušných kyselin
- biologické účinky aromatických uhlovodíků – pro živé organismy většinou velmi nebezpečné
  - benzen – napadá organické sloučeniny v lidském těle, karcinogen, působí negativně na vývoj kostní dřeně (menší produkce červených krvinek), poškozuje jaterní buňky, narušuje srdeční rytmus a způsobuje dýchací problémy
  - lze nahradit toluenem, jehož dlouhodobé vdechování má ale za následek narkotické působení, halucinace, v krajním případě i porušení srdeční činnosti
  - nebezpečné jsou i kondenzované aromáty (několik kondenzovaných jader) – při trávení se rozpadají na menší, vysoce reaktivní
- další zástupci
  - toluen – rozpouštědlo, používá se k výrobě TNT, sacharin
  - styren – bezbarvá, příjemně vonící kapalina, při jeho polymeraci vzniká polystyren
  - naftalen – tihá, charakteristicky páchnoucí sublimující látka, výroba z černouhelného dehtu, používá se k výrobě ftalanhydridu, k syntéze barviv
- dříve aromatické sloučeniny, dnes areny – molekuly s alespoň jedním benzenem, které mají zápach, dnes se jako aromatické sloučeniny považují ty, které splňují tzc. Hückelovo pravidlo – $4n+2 = p$, kde p je počet π elektronů, n potom musí vyjít jako kladné celé číslo, zároveň musí být její jádra konjugované (vazba 1,5) a sloučenina musí být planární

3 Deriváty uhlovodíků

- halogenderiváty – nějakou část nahradí halogen (Cl, Br, I, popř. F), mechanismem substituce radikálová (viz alkany), např. $CH_4 + Cl_2 \xrightarrow{UV} CH_3Cl$ (*chlormethan*), CH_2Cl (*dichlormethan*), $CHCl_3$ (*trichlormethan*), CCl_4 (*tetrachlormethan*), nebo mechanismem elektrofilní substituce, např. halogenace benzenu, toluenu (heterolýza halogen molekuly, viz areny), nebo mechanismem nukleofilní substituce, např. reakce alkoholu s halogenvodíkem (odštěpí se OH z alk., H z halogenv.), nebo iontová adice; mechanismem adice, např. radikálová adice (viz něco předem), halogenace alkenů, alkynů (snižujeme řád vazby, Markovnikovo pravidlo); s vyšším počtem halogenů roste hustota, bod varu, schopnost org. kys. disoc. kys. vodík; málo rozpustné ve vodě, samy o sobě dobrá rozpouštědla, silné karcinogeny (rad. halog.), např. chloroform, DDT, freony, teflon
- nitroderiváty – nějakou část nahradí skupina NO_2 (NO_2 skupina má mezi N a O řád vazby 1,5 (jako benzen)(úplně jsem nepochopil proč)), názvosloví logické, obdobné jak ostatní, jen nitro- bývá až poslední před jménem hlavního řetězce (takže např. trichlornitromethan), příprava nitrací uhlovodíku – potřebujeme vytvořit nitroniový kation, ten snadno vytvoříme rozbitím dusičné kyseliny za pomoci silnější kyseliny, nitrosloučeniny snadno redukovatelné, výsledek je závislý na prostředí, v kyselém prostředí a za působení zinku (Fe, Sn) z nitrobenzenu uděláme anilin; v zásaditém prostředí a za působení zinku z nitrobenzenu uděláme azobenzen OBRAZEKOBRAZEK – použití jako barevný indikátor, zástupci nitrobenzen, kyselina pikrová (2,4,6-trinitrofenol) – hořká, žlutá kapalina, trhavina, trinitrotoluen – klasika; většina sloučenin více či méně toxická

- aminy – deriváty amoniaku, tedy mají NH_x , primární mají dva vodíky, sekundární jeden, terciární žádný (dusík jedna dvojná a jedna jednoduchá vazba), připravují se reakcí uhlovodíku s amoniakem za vzniku vedlejšího produktu - sloučeniny s amonným kationtem, mechanismem nukleofilní substituce, takhle můžeme jít několikrát za sebou až do soli (obdobně jak u halogenů) a takto nám postupně vznikají primární, sekundární, terciární aminy; aromatické aminy vznikají redukcí příslušných nitroderivátů, látky toxické, popř. karcinogenní; jsou to látky basické – ve vodném roztoku tvoří OH^-

4 Hydroxyderiváty

- OH^- hydroxylová skupina, odvozená od vody, org. hydroxysloučeniny amfoterní – v prostředí kyseliny zásada, v prostředí silné zásady jako kyselina
- alkoholy – skupina navázána na uhlíkový atom alifatického řetězce
- fenoly – skupina navázána na uhlík aromatického cyklu
- primární, sekundární, terciární – dle toho na kolik dalších uhlíků je napojeno na uhlík, na který je napojená hydrox. skupina
- jednosytné, vícesytné (dvoj-, troj-) – podle toho kolik mají sloučeniny hydrox. skupin
- názvosloví alkoholů buď spojením názvu základního uhlovodíku a přípony -ol (např. methanol, butan-1-ol), nebo z názvu uhlovodíkového zbytku s příponou -alkohol (methylalkohol, propylalkohol), hydroxylová skupina má přednost před dvojnou vazbou i uhlíkovými zbytky
- u fenolů pouze prvním způsobem, hlavním řetězcem samozřejmě arom. cyklus, vyskytuje se zde ale hodně triviálních názvů (viz foto, idk)
- alkoholy vznikají reakcemi adice vody na dvojnou vazbu v kyselém prostředí, mechanismem elektrofilní adice; nebo oxidací (ethandiol)
- fenoly jsem nepochytil, idk
- vlastnosti
  - oproti uhlovodíkům, ze kterých se odvozují, mají vyšší body varu, způsobeno vodíkovými můstky
  - nižší alkoholy neomezeně mísitelné s vodou, vyšší omezeně
  - fenoly se chovají jako kyseliny i zásady
  - deriváty fenolu fenoláty
  - oxidací (odděláme H od OH) primárních alkoholů vznikají aldehydy ($H-C=O$), sekundárních ketony ($C=O$), terciárních uhlovodíky s nás. vazbou ($C=$)
  - oxidací fenolů vznikají chinony ($C=O$, tedy už ne benz. jádro)
  - eseterifikace – reakce alkoholů s organickými kyselinami, produktem ester a voda, jakýsi analog neutralisace v org. chem. (ester – $C-O-C$)
- využití
  - methanol – velmi toxická sloučenina (10 ml slepota, 100 ml smrt), rozpouštědlo, základní surovina v chemickém průmyslu
  - ethanol – toxický, především při dlouhodobém používání, nejvýznamnější alkohol, výroba kvašením cukerných složek, jako rozpouštědlo se používá při výrobě léčiv, v kosmetice, denaturace – pro technické účely se ethanol míchá s některými jedovatými (a nechutnými) látkami (nejčastěji benzín), aby se zamezovalo jeho požívání (nekrat' daně :emoji co vyplazuje jazyk a ma dolary místo oci:)

- ethylenglykol (ethan-1,2-diol) – fridex, nemrznoucí směs, surovina pro výrobu polyuretanů a polyesterů
- glycerol (glycerin, propan-1,2,3-triol) – součást přírodních tuků a olejů, základní složka kosmetických přípravků

5 Ethers

- kslíkaté deriváty uhlovodíků, odvozené od vody nahrazením vodíku alkyly nebo arily
- v názvosloví máme dvě možnosti – buď pojmenuju dva alkyly, dám jejich jména za sebe (seřadím podle abecedy) a ke konci přidám -ether (např. ethylmethylether), nebo vezmu delší (hlavnější) řetězec a před něj dám jméno vedlejšího řetězce s příponou -oxy (např. methoxyethan)
- vlastnosti
  - často disponují charakteristickou vůní
  - čím nižší počet uhlíků, tím „nižší“ skupenství
  - aromatické ethers karcinogenní
  - ethers nemohou tvořit vodíkové můstky, jsou to silná rozpouštědla
- využití
  - diethylether – droogyy
  - ethylenoxid (oxiran) – využití v průmyslových syntézách, karcinogen, ve vodném prostředí tvoří ethan-1,2-diol (fridex)

6 Aldehydy, ketony

- aldolová kondenzace – na acetaldehydu na uhlík, který není souč. aldehyd. skup. parc. záp. náboj – tzv. karbanion,

7 Karboxylové kyseliny

- skupina COOH, jedno O tahá elektrony, čili lehce kladný uhlík, čili lehce záporný druhý kyslík, čili vodík se může lépe odštěpovat – disociovat (proto kyselina), jako kyseliny jsou velmi slabé oporoti např. anorganickým kyselinám
- můžeme zvýšit kyselost navázáním elektronegativní skupiny ob jeden uhlík sloučeniny, pak se tam čachrují elektrony, O je ještě zápornější, H je ještě odštěpitelnější
- např. kys. mravenčí HCOOH, kys. šťavelová HOOC-COOH, kys. octová CH_3COOH (zápis HAc (triviální chemici moment))
- názvosloví systematické: vezmu počet uhlíků (včetně uhlíku COOH) a přidám -ová, tedy např. kys. methanová (mravenčí), kys. ethanová (octová), popř. -diová např. ethandiová (šťavelová), propandiová (malonová)
- když je COOH mimo hlavní řetězec, tak do něj nepočítáme ty uhlík COOH a přidáváme příponu -karboxylová, takže např. heptan-1,2,5,7-tetrakarboxylová kyselina
- karboxylové kyseliny se získávají: izolací z přírodních zdrojů – z ropy oxidací n-parafinů vzd. kyslíkem

- obecně z primárního alkoholu vzniká oxidací aldehyd, který při další oxidaci přechází na karbox. kys.
- oxidační činidlo manganistan draselný (pořád si to nepamatuju)
- lab. příprava katalytickou oxidací aromatických uhlovodíků (kat. V_2O_5) – benzenové jádro nám přechází na anhydrid (v cyklu místo dvou uhlíků jeden kyslík, vznikají tedy dva), což je velmi nestabilní a rozpadne se vždy na dikarbox. kys. (k O přidám vodu, cyklus se rozbije); benzen $\Rightarrow$ malein anhydrid $\Rightarrow$ kyselina maleinová, naftalen $\Rightarrow$ ftalanhydrid $\Rightarrow$ kyselina ftalová OBRAZEK OBRAZEK
- většinou pevné, krystalické látky
- rozpustnost – nestihl
- obecně slabé kyseliny, jejich síla může být ovlivněna jinými subst. (viz výše)
- neutralizací vznikají klasicky soli
- důležitá esterifikace alkoholů – potkají se mi dva správné alkoholy, z jedné OH se odpojí H, napadne druhé OH, odštěpí se voda a uhlov. se mi spojí do esterů, technicky vlastně sůl (ester – COOH, ale COOR)
- kyselina mravenčí – kys. methanová, v tělech mravenců, vos, v listech kopřiv; leptavé účinky, silně čpí, ve vodě rozpustná bez omezení; použití v konzervárenství, při barvení látek, zpracování kůží
- kyselina octová – kys. ethanová, čirá kapalina, štiplavý zápach; ocet 5-8% roztok

8 Deriváty karboxylových kyselin

- jsou substituční a funkční
- substituční stále obsahují zcela neporušenou skupinu COOH jako funkční skupinu, k modifikaci dochází na zbytku řetězce (subs. vodíku jinou skupinou), tyto substituenty např. halogeny, to jsou potom halogenkyseliny, nebo -OH – hydroxykyseliny, nebo $-NH_2$ – aminokyseliny, nebo $=NH$ – iminokyseliny, $=O$ – oxokyseliny
  - halogenkyseliny – vznikají nahrazením jednoho vodíku mimo COOH skupinu nějakým halogenem, záleží na tom kde halogen je, když je blíž COOH skupině tak to tuto kyselinu zesiluje
  - hydroxykyseliny – OH skupina, viz hydroxyderiváty, látky, které se vyskytují hojně v přírodě (ovocné kyseliny), výborně se rozpouští ve vodě a rády poskytují laktony = vnitřní estery, v této podobě se účastní důležitých metabolických reakcí, např. kys. mléčná, kys. vinná – obsahují totiž chirální uhlíkové atomy – uhlíkové atomy, které mají na každé ze svých čtyř vazeb jinou skupinu, toto podmiňuje optickou otáčivost molekuly (schopnost otočit rovinu polarizovaného světla doprava i doleva) – mám subs. v jiném pořadí, toto mění vlastnosti sloučeniny
  - aminokyseliny – biologicky velmi důležité látky, obsahují skupinu $-NH_2$, alpha-aminokyseliny – aminoskupina je navázána na alpha-uhlíku – ten uhlík hned vedle COOH, mají klíčový význam pro tvorbu bílkovin, beta-aminokyseliny – na beta-uhlíku (o jeden dál od COOH), jsou jak nasycené tak nenasycené, aminokyseliny díky svým dvěma skupinám: v kyselém prostředí se z NH_2 stane NH_3^+ (kation), v zásaditém prostředí se z COOH stane COO⁻, existuje přesně správné pH kdy je i NH_3^+ i COO⁻, to je tzv. izoelektrický bod aminokyseliny
  - ketokyseliny – ketonová skupina navázaná na karbox. skupinu
- funkční zasahují do COOH, první zásah ke kterému může dojít je nahrazení kyselého vodíku, druhý je nahrazení celé OH skupiny, řadíme sem soli karboxylových kyselin (COO⁻ R⁺), nebo estery karbox. kys. (COO⁻ R), nebo halogenidy karbox. kys. (tady halogen nahradí celou OH skupinu, takže X-C=O),

nebo amidy karbox. kys. (taky celou OH: $NH_2 - C = O$), nebo anhydridy (vznikají dehydratační reakcí dvou karbox. kys., takže každý anhydrid obsahuje funkční skupinu $O=C-O-C=O$, velmi nestabilní), nebo nitrily (obsahují skupinu $C \equiv N$ (trojná))

- soli karboxylových kyselin – vznikají náhradou kyselého vodíku atomem kovu (nejč. alkalický kov, kov alk. zemin (prostě klasická sůl)), připravují se neutralizací, popř. reakcí kys. s neušlechtilým kovem, významnou reakcí je dekarboxylace – reakce, při které dochází k vyjmutí $COOH$ skupiny, když sůl dám do vody – všechny soli karbox. kyselin mají zásaditou reakci, využití má benzoan sodný jako konzervant
- halogenidy karboxylových kyselin – též acylhalogenidy ($R-C=O$ je acyl), odvozeny náhradou OH skupiny halogen, kapaliny i pevné látky, mají charakteristický zápach, s vodou reagují kyselé, s alkoholem reagují za vzniku esterů kyseliny
- anhydridy – vznikají přiblížením dvou karbox. kys. a odštěpením vody, nestabilní, velice reaktivní s vodou
- estery – vznikají esterifikací, tedy reakcí alkoholu a karbox. kys., kdy se alkohol chová jako kyselina a karbox. kys. jako zásada, odštěpí se OH z karbox. kys. a H z alkoholu jako voda, zbude ester $RCOOR$, estery v přítomnosti kyselin a hydroxidů podléhají hydrolyze, kyselá hydrolyza v kyselém prostředí je jen zpětná esterifikace, při alkalické hydrolyze vzniká alkohol a sůl karbox. kyseliny, tato hydrolyza se využívá v procesu výroby sodných a draselných solí kyseliny palmitové – mýdlo, re-esterifikace – při reakci z alkoholem může v esteru převážet jiný zbytek z toho alkoholu, estery jsou látky nerozpustné ve vodě, mají příjemnou vůni, většinou kapalné

Část I

Heterocyklické sloučeniny

- doprdele já ten zápis celej ztratil

Část II

Syntetické polymery

- makromolekulární nitrosloučeniny, pravidelně se opakují
- odolné (až moc), snadno tvarovatelné
- syntetické polymery se upravují pomocí příměsí – plasty
- základní typy polymerů
  - termoplasty – teplem měknou, ochlazením získávají původní vlastnosti, jejich molekuly tvoří řetězce navzájem nepropojené, řetězce navzájem nepropojené, např. plasty denního použití – PET, PVC, plexisklo
  - reaktoplasty – zahříváním neměknou, ale rozkládají se, tento rozklad není vratný, řetězce se propojují, tvoří jeden dlouhý řetězec, např. bakelit
- reakce s polymery – polyreakce (adice, polymerace, idk nestih jsem)
- významní zástupci
  - polyethylen – sáčky

- polypropylen – vlákna
- polystyren – isolace
- polyvinylchlorid (PVC)
  - * neměkčený PVC (Novodur) – trubky
  - * měkčený PVC (Novoplast) – folie, filmy, podlahy
- polymethylmethakrylát (PMMA) – plexisklo
- polytetrafluoroethyl (teflon) – teflon
- polyurethan – polyurethanová pěna
- buta-1-3-dien – butadien-styrenový kaučuk – podrážky, pneumatiky
- ostatní syntetické kaučuky – výroba latexů a lepidel, tuží se zahříváním se sírou – zesíťování makromolekul kaučuku sírnými můstky – pryže

Část III

Saponáty

- syntetické detergenty – tenzidy – molekuly s hydrofilní hlavičkou a hydrofobním ocáskem (prostě mýdlo)

Část IV

Léčiva

- analgetika a anestetika – nejpoužívanější acylpyrin (aspirin), paracetamol a ibuprofen
- sedativa, hypnotika – deriváty kyseliny barbiturové (např. Laminál) – léky na spánek, lehce na nich vzniká závislost
- psychofarmaka – ovlivňují psychické funkce pacienta, tlumí deprese, ovládají emoce – např. Diazepam
- chemoterapeutika – toxické vůči nádoru, infekci, aniž by v těle vyvolávaly větší vedlejší účinky, sem patří i antibiotika
- antibiotika – Fleming, jsou to přírodní sloučeniny získávané z mikroorganismů, v průběhu času bakterie začínají být resistantní

Část V

Základní suroviny organické chemie

- fosilní (krátkodobě neobnovitelné) – ropa, zemní plyn, uhlí
- recentní (krátkodobě obnovitelné) – dřevo, rostliny, živočišné tkáně

Část VI

Biochemie

- věda o chemismu živé přírody, soustřeďuje se na molekulovou úroveň živých organismů

- 4 základní okruhy
  - statická biochemie – mno, statické
  - dynamická biochemie – dynamická, popisuje nějaké cykly
  - funkční biochemie – vysvětluje principy fungování lidských systému biochemicky
  - biochemie organizační – jak je to organizovaný prostě do struktur

9 Látkové složení živé hmoty

- v organismech vázáno 27 prvků
- především uhlík, vodík, kyslík, dusík, fosfor, vápník
- podle procentuálního zastoupení dělíme na makrobiogenní (nad procento), oligobiogenní (0,05 % až procento) a stopové (méně)
- tangent o adamově kreatinu, anabolických steroidech a Vémolovi
- i když jsou některé prvky zastoupeny ve velmi malém množství, mají důležité funkce
- převažující složkou života je voda – prostředí pro reakce, dobré rozpouštědlo

10 Biomolekuly

- látky, ze kterých je složen organismus
- malé, velké, obrovské

11 Biochemické procesy

- anabolismus – tvoření větších molekul
- katabolismus – rozkládání na menší molekuly

12 Proteiny

- bílkoviny
- nejsložitější struktury s nejširšími funkcemi
- základním stavebním kamenem jsou aminokyseliny (AMK) – karbox. skupina, aminoskupina a nějaký zbytek, většina proteinů složena z 20 kódovaných (esenciálních) aminokyselin
- alpha uhlík, ten má chiralitu – do kterého směru otáčí polarizované světlo, většina aminokyselin L-, kromě glycinu (Gly) a prolin
- esenciální amk se dělí
  - neutrální – glycin, alanin, valin, isoleucin, leucin
  - hydroxykyseliny (mají hydroxyskupinu) – serin, threonin
  - sirné (mají síru – díky sirným můstkům se podílejí na tvorbě sekundárních struktur) – cystein, methionin

– iminokyseliny – prolin, 3-hydroxyprolin, 4-hydroxyprolin (tyto dvě zároveň hydroxykyseliny)w

- kvůli zásadité NH skupině a kyselé COOH skupině mají zvláštní protolytické chování – jsou amfolyty – v kyselém prostředí jsou to zásady, v zásaditém kyseliny
- isoelektrický bod pI – bod na stupnici pH ve kterém se aminokyselina chová jako elektroneutrální molekula – nachází se ve stavu tzv. vnitřní soli – ve stavu $\text{NH}_3^+ \text{COO}^-$
- toto chování lze použít při kvalitativní analýze vzorku – které aminokyseliny ve vzorku mám podle el. náboje – isotachofóreza/elektrofóreza
- stereochemie AMK – AMK jsou chirální, mají chirální uhlík, palec si dám na vodík, a prsty jsou na COOH , (zbytek naproti vodíku, NH_2 dole), podle toho která ruka sedí, tak je D (dexter – pravá) nebo L (laevo – levá), AMK převážně L, sacharidy převážně D
- mimo esenciálních AMK které tvoří proteiny jsou i v těle jiné AMK, např. histamin – prostředník alergických reakcí, dopamin – nervový mediátor, ornithin – meziprodukt metabolických procesů
- peptidová vazba CONH , dvě AMK se k sobě natočí COOH a NH_2 , odštěpí se voda, a dvě AMK se spojí, CONH je v jedné rovině, skupiny co se na toto navazují mohou být nějak rotované
- funkce proteinů – enzymy katalyzující reakce, hormony a receptory regulující děje, účastní se transportu látek v organismu, základní stavební kámen svalů, proteiny imunitního systému, opěrná soustava jako kolagen
- struktura proteinů – z AMK se staví peptidy, z peptidů se staví proteiny
- struktura primární – skládám AMK za sebe peptidovými vazbami, dána pořadím AMK v proteinu
- struktura sekundární – řetězec se může ohnout v nějakém místě, je přitáhnut a držen pomocí vodíkových můstků, např. α -helix (α -šroubovice), β -skládaný list – tyto dvě repetitivní, nebo nerepetitivní např. klubko (smyčka), vlákno (keratin, fibroin, kolagen, elastin)
- struktura terciární – vzniká na základě svinutí sekundárních struktur do větších útvarů, kvůli elektrickým silám mezi ionty a dipoly z R zbytk. skup. – vodíkové, disulfidové můstky, interakce polárních skupin s vodou, interakce hydrofobních skupin
- protein v původní struktuře organismu = nativní protein – nestabilní
- nevratné změny ve struktuře proteinu = denaturace – změna pH , vysoká teplota, působení detergentu, soli, močoviny
- kvartérní struktura proteinu – nativní protein transportuju tam, kde ho potřebuju a nějak ho zaktivuju, kvartérní struktura se týká schopnosti proteinu změnit svoji strukturu a tím splnit svoji funkci, třeba něco navázat a transportovat, terciární struktury k sobě poskládám nějak, aby plnily svoji funkci

13 Sacharidy

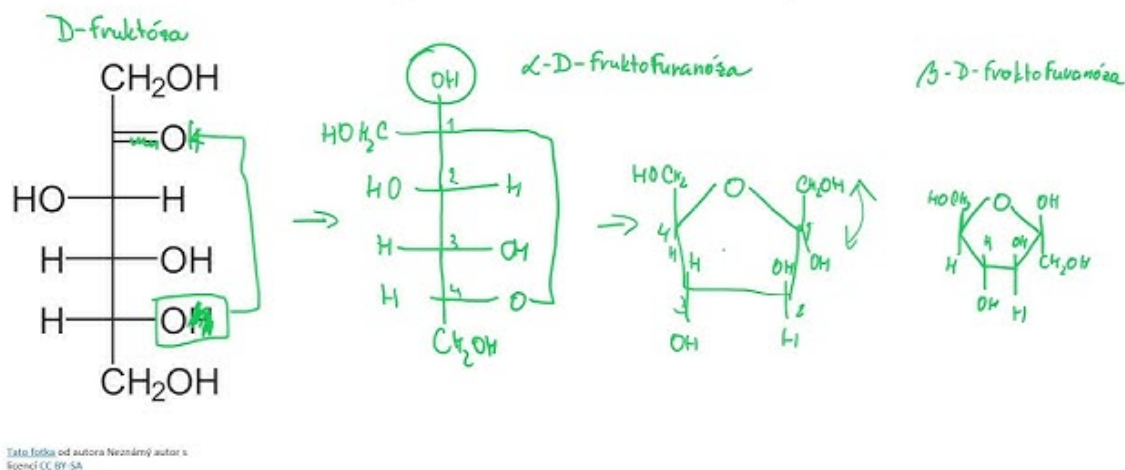
- viz pracák
- cukrová třtina, cukrová řepa
- řepu očistím, rozkrájím, vylouhuju, nežadoucí příměsi vysrážím $\text{Ca}(\text{OH})_2$, nečistoty profiltrovány a pak se krystalizuje, krystalový cukr se rafinuje a upravuje, zbyde melasa, ze které už nic nedostanu (krmivo, kvašení)
- redukující cukry

- maltosa – cukr sladový, vzniká kvašením ječmene, piwo piwo piwo to je moje paliwo
- laktosa – mléčný cukr
- neredukující cukry
  - sacharosa – glc, fru
  - rafinosa – glc, gal, fru
- oligosacharidy 2-10, polysacharidy 10 a víc
- polysacharidy – nemají redukční vlastnosti
- buď lineární (vazba 1,4 nebo 1,6), nebo větvené
- celulosa – pouze a jenom a lineární, 1,4

13.1 Přepis vzorců sacharidů na cyklickou formu

- ukážeme si to na fruktose, kterou si přepíšeme na furanosu (furanosa cyklus pentagon, pyranosa cyklus hexagon)
- forma otevřená se většinou nazývá jako Fischerova projekce
- pak je nějaká Tollensova projekce
- a ta cyklická už je Haworthova projekce, důležité je pořadí: napíšu si kyslík a pak čísluju ve směru hodinových ručiček

tvorba Tollensových a Haworthových vzorců

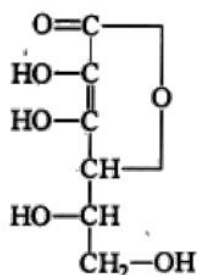

Obrázek 1

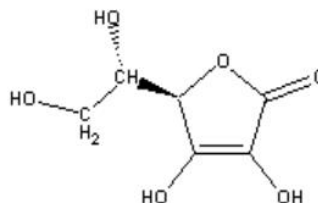
- při tvorbě cyklického vzorce platí pravidlo: co je vlevo, bude nahoře – když mám necyklickou projekci tak skupiny připojené na uhlík, která jsou nalevo od něj píšou nahoru, ty napravo dolů (výjimkou je CH_2OH , které vždycky píšeme nahoru, i když je vpravo), dále rozdělujeme α nebo β , alpha má na prvním uhlíku OH skupinu dole

13.2 Redukující sacharidy

- aldosa mohou za pomoci redukčního činidla přejít do tzv. aldonové kyseliny, pro toto je potřeba, aby aldosa měla volnou hydroxy skupinu na anomerním uhlíku (na tom prvním)
- tedy vznikají deriváty sacharidů – z karbonylové skupiny mám karboxylovou skupinu
- např. oxidací galaktosy vzniká kys. galaktonová, oxidací manosy vzniká kys. mannová
- při specifické oxidaci hydroxy-methylu na posledním uhlíku vznikají uronové kyseliny – např. glukuronová kyselina
- sem patří i kys. L-askorbová – výjimečná, že je L a ne D

**kyselina L-askorbová
(Tollensov vzorec)**

**kyselina L-askorbová
(Haworthov vzorec)**

Obrázek 2

- celulóza jsou dvě cyklické β -D-glukosy spojené β 1,4 vazbou – tzv. β -D-glukan (jsou tu jen glukosy, takže to takhle můžu nazvat)

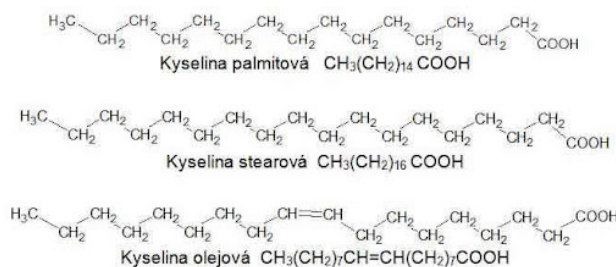

- dále hemicelulosity – něco dalšího k glukosam, např. arabany (v pektinových látkách), manany (celej rok jehličnan), xylany (nevim)
- chitin – dusíkatý derivát, hlavní jednotkou N-acetylglukosamin
- pektinové látky – želírování, v ovoci, obsahuje kyselinu D-galakturonovou
- rostlinné zásobní polysacharidy – škroby, především pětina amylosy (nevětvená, spirálovitá) a čtyři pětiny amylopektinu (větvená, síťovaná) – obě dvě vybudovány z maltosových jednotek, škroby štěpeny α -amylasou (sliny) a pankreatickou α -amylasou (tenké střevo (pankreas)) a α -glukosidasa, α -dextrinasy a sacharasy (u malých dětí laktosa) (tlusté střevo)
- použití jako lepidla, impregnace textilu, kosmetika, jako srážedla (flokulanty – zhušťovadla, zvločkovadla), dextriny
- alternativní sladidlo inulin
- zásobní polysacharid ve svazech a játrech – celkově pro živočichy je glykogen – glukosa spojena α 1,4 vazbami, větvený
- tukové buňky adipocyty – buď hnědé (miminka) nebo bílé (dospělí)
- mukopolysacharidy – převážně v pojivových tkáních jako mazadla nebo pojiva, většinou glukosaminy (mají dusík), např. kyselina hyaluronová – schopna na sebe navázat hodně vody – velmi dobře hydratuje – využití v kosmetice (krémy, výplně), výskyt v bulvách, v kloubech
- mezi mukopolysacharidy patří třeba chondroitin-4-sulfát – hlavní součást chrupavek, když se začne rozpadat tak přestane plnit svoji funkci – osteoporosa
- heparin – nachází se v tepenných buňkách, zabraňuje srážení krve – inhibuje tvorbu faktorů, což znamená, že nemám katalyzátory toho srážení prostě
- glykoproteiny/proteoglykany – sacharidová a proteinová složka, patří sem peptidoglykany – buněčná stěna bakterií (dělení na gram-pozitivní (silná stěna – nezabarvené – hůře léčitelné ATB) a gram-negativní (jednovrstevná stěna s kys. teichovou – takže barvivo se nevymyje – lépe léčitelné ATB)) (tohle je možná naopak btw)

14 Lipidy

- látky nepolární podle starší definice jestli chápu správně, nevim novou definici
- dělí se na zmýdelnitelné (normální tuky) a nezmýdelnitelné (isopreny, terpeny)
- mastné kyseliny – karbox. k. s uhlíkovým ocasem
- mastné kyseliny takové housneky, z nich se tvoří biomembrány
- nasycené – tuhé (k. palmitová), nenasycené – kapalné (k. olejová (18C 1=), linolová (18C 2=), linole-
nová (18C 3=))

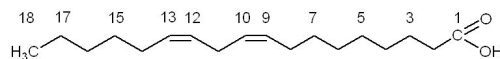
- zápis: napíšu kolik je uhlíků před násobnou vazbu, napíšu násobnou vazbu, napíšu kolik je za násobnou vazbou, napíšu COOH, příklady:

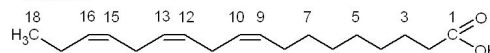
Nenasycené mastné kyseliny

Kyseliny s několika dvojnými vazbami

- **Kyselina linolová:** $\text{C}_{18}\text{H}_{32}\text{O}_2$ $\text{C}_{17}\text{H}_{31}\text{COOH}$
– 2 dvojně vazby cis mezi 9. a 10. a mezi 12. a 13. uhlíkem

- **Kyselina linolenová:** $\text{C}_{18}\text{H}_{30}\text{O}_2$ $\text{C}_{17}\text{H}_{29}\text{COOH}$
– 3 dvojně vazby cis mezi 9. a 10., 12. a 13. a mezi 15 a 16. uhlíkem

- triacylglyceroly – tuky – estery karbox. kys. – glycerol se třemi ocásky mastných kyselin, hlavní zásoba, reakce esterifikace – z glycerolu se odpojí H, z karbox. k. OH, a spojí se to dohromady, uhlíkové ocásky trčí ven
- metabolismem tuků získáme skoro 2x energie než sacharidů
- depotní (zásobní) tuk – zdroje E na horší časy, pro tažné ptáky při hladovění, v rostlinách pro klíčení semen
- tuky krom zásob taky fce strukturní – součástí membrán, nezbytné pro přenos vzruchů v NS
- taky ochranná fce – v orgánech mazivo, obrana před mech. poškoz.
- lipidy jsou také vosky
- taky kutikula, lanolin

14.0.1 složené lipidy

- pak jsou i složené lipidy, kde je i něco jiného kromě lkoholu a mastné kyseliny, často mají biologické fce
- např. fosfolipidy, které mají polární fosfátovou skupinu – molekuly amfifilní
- nebo např. sfingolipidy – deriváty sfingosinu, nachází se v membránách nervových buněk, zodpovědné za správný přenos vzruchů
- důležitý je taky cholesterol, je základem většiny pohlavních hormonů, také součástí biomembrán, HDL "špatný" cholesterol, LDL "hodný"
- micela – amfifilní molekula obklopí tuk a takto může být odnesen vodou – čist. prostředí.

15 Enzymy

- biologické katalyzátory
- urychlují reakce lépe než anorganické

- více specifické, regulovatelné koncentrací jiných látek kromě substrátu
- $S \text{ (substrát)} + E \text{ (enzym)} \rightarrow [ES] \rightarrow [EP] \rightarrow E + P'$
- koncovka -asa (mam X a X štěpí X-asa)

Druhy enzymů

- oxidoreduktasy
- transferasy
- hydrolysy
- ...
- ligasy
  - katalyzují vznik vazeb za užití ATP
  - např. pyruvátkarboxylasa katalyzuje zabudování CO₂ do pyruvátu za vzniku oxalacetátu

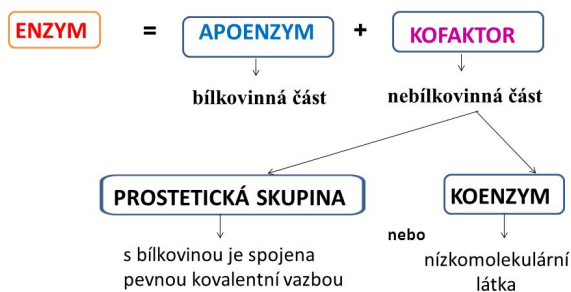
Struktura enzymů

- jednosložkové enzymy – pouze z bílkovin
- dvousložkové enzymy – mají nebílkovinnou část apoenzym + kofaktor = holoenzym

Kofaktory

- koenzymy – nejsou pevně připojeny k enzymu a mohou tak disociovat
- prostetické skupiny – jsou pevně připojeny

Stavba enzymu

- každý enzym má tzv. aktivní místo – tvarově (stericky) to je doplněk k substrátu, takže ho zachytává

Výskyt a forma enzymů

- podle místa výskytu
  - intracelulární – většina, buď v rozpuštěné formě, nebo vazané v strukturách – multienzymových komplexech

- extracelulární – z buněk vylučovány
- specifita enzymů
  - účinková – k typu reakce, tentýž substrát může být přeměňován několika enzymy na různé produkty
  - substrátová
    - * absolutní – přeměňuje jen jeden specifický substrát
    - * skupinová – přeměňuje skupinu substrátů téhož typu
    - * relativní skupinová – přednostně katalyzuje reakce stejné skupiny, je však schopen ve zmenšené aktivitě působit na jiné substráty

Mechanismus účinku enzymů

- teorie komplementarity (teorie klíče (substrát) a zámku (enzym))
-

zase tady něco není sdhfiogd

Inhibice

- inhibitory – látky, které snižují aktivitu enzymu
- rozlišujeme několik druhů
  - kompetitivní
    - * inhibitor soutěží s molekulou substrátu o vazbu v aktivním místě – vytěsňuje substrát, inhibitor se naváže místo něho, reakce neprobíhá
  - akompetitivní
    - * inhibitor se neváže na enzym, ale na komplex enzym-substrát, navázání inhibitoru vyvolá strukturní změny v enzymu, takže se nestane žádná reakce
  - allosterická
    - * inhibitor se naváže na jiné než aktivní místo enzymu, tím způsobí v aktivním místě změnu konformace, takže se zde nemůže navázat substrát
- existuje také inhibice substrátem a produktem reakce – pokud je substrát ve velkém nadbytku → substrát se na enzym napojí na více místech a přestává tak fungovat, dojde ke zpomalení až zastavení reakce

15.1 Hormony

- sloučeniny, které slouží v těle jako chemický posel od jedné buňky pro jiné
- řídí průběh a vzájemnou koordinaci reakcí v organismu
- od enzymů se liší tím, že působí pouze na žijící buňky
- podle vzdálenosti působnosti
  - autokrinní – působí na buňku, která je uvolnila
  - parakrinní – působí na buňky blízké té, která je uvolnila
  - endokrinní – působí po celém těle
  - feromony – působí na jedince téhož druhu, většinou jako sexuální lákadlo
- některé důležité hormony
  -

15.1.1 Receptory

- místa, která reagují na signální molekuly hormonu
- můžou se rozlišovat podle místa kde vážou sign. molekuly – cytoplasmatické, jaderné, transmembránové

15.2 Vitaminy

- důležitý koenzym (peptid, polysacharid)
- zabraňují třeba oxidaci v tkáni
- většinu musíme přijímat ve stravě – nedokážeme si vyrobit sami
- rozpustné v tucích (A, D, E, K) x rozpustné ve vodě (B, C)

Část VII

Chemie 2

16 Opakování názvosloví anorganických a koordinačních sloučenin

16.1 Obecně

- oxidační číslo – domnělý elektrický náboj, který by se nacházel na atomu prvku, kdybychom elektrony v každé vazbě, které vycházejí z daného atomu, přidělili atomu s vyšší elektronegativitou
- pravidla pro určení ox. čísel – volné atomy mají 0, kyslík má většinou -II (kromě slouč. s F, ten má yšší elektron.), vodík má většinou I (kromě hydridů), halogeny mají většinou -I (vychází z postavení v PSP – sloupec zleva vzácných plynů), vzácné plyny jsou inertní (Xe +VIII extrémně vzácně), alkalické kovy mají **vždy** I (prvky silně elektropositivní, iontové sloučeniny s halogeny), kovy alkalických zemin mají **vždy** II (obdobně k alk. kov.) a zbytek je jinak ano (p1 triely, p2 tetrely, p3 pentely, ...; lanthanoidy, aktinoidy, kovy vzácných zemin, transurany, ...)

Př.: Napište symboly a názvy všech prvků, jejichž:

1. symbol tvoří jedno písmeno: H, B, C, N, O, F, P, S, K, Y, I; V, W, U
2. český název začíná písmenem S: Na, S, Sc, Se, Sr, Ag, Sm; Sg
3. symbol začíná písmenem C: C, Cl, Ca, Cr, Co, Cu, Cd, Cs, Ce, Cm, Cn; Cf
4. symbol obsahuje první a třetí písmeno názvu: Cl, Cr, Zn, As, Rb, Sr, Zr, Tc, Cs, Sm, Gd, Hf, Re, At, Np, Pu, Db, Bh, Hs, Nh, Lv; Mn, Ag

Př.: Najděte chyby:

1. $At^{215}_{84} \rightarrow At^{215}_{85}$
2. $H_2^1 \rightarrow H_1^2$
3. $He_1^1 \rightarrow He_2^4$
4. $Ca^{20}_{20} \rightarrow Ca^{40}_{20}$
5. $Li_4^6 \rightarrow Li_3^6$

typy vodíků

- lehký vodík = protium [prócijum]
- těžký vodík = deuterium (D)
- super-těžký vodík = tritium [trícijum] (T)

typy vzorců

- stechiometrický – NH_2 , H_2NO
- funkční – NH_2 , NH_4NO_2
- molekulový – $\text{NO}_2(\text{f})$ vs. $\text{N}_2\text{O}_4(\text{m})$
- další

16.2 Názvosloví

16.2.1 Binární sloučeniny vodíku

- vodík +I s halogenem, názvosloví: halogenvodík, např. HF – fluorovodík, HBr – bromovodík, HCl – chlorovodík, HI – jodovodík (, HCN – kyanovodík)
- nebo hydridy s vodíkem -I, názvosloví: část mezin. jména prvku a koncovka -an, např. AlH_3 – hydrid hlinitý, ale i **alan**, BH_3 – boran, SiH_4 – silan, PH_4 – fosfan, AsH_3 – arsan, H_2S – sulfan, B_2H_6 – diboran, Si_2H_6 – disilan, P_2H_4 – difosfan, SbH_3 – stiban, BiH_3 – bismutan

16.2.2 Kationty

- jednoatomové láčes deczi
- ty víceatomové přijímají koncovku -onium, např. PH^{4+} – fosfonium, AsH^{4+} – arsonium, SbH^{4+} – stibonium, OH^{3+} – oxonium, SH^{3+} – sulfonium, SeH^{3+} – selenonium, TeH^{3+} – telluronium , PH^{2+} – fluoronium, IH^{2+} – jodonium
- když mám kyselé H navíc: $\text{CH}_3\text{COOH}_2^+$ – acetacidium
- NH_4^+ – amonny kation, amonium
- H_3O^+ – oxonium/hydroxonium/hydronium

16.2.3 Anionty

viz první část papíru prosím přidej ho sem Jene!

16.3 Koordinační sloučeniny

- koordinační sloučeniny = komplexní sloučeniny
- donorem p-prvky (asi ne vždy?)
- donor-akceptorová vazba = koordinačně kovalentní, donor dává celý elektronový pár, akceptor žádný elektron
- vizte organická chemie, elektrofilní adice, katalýza Lewisovou kyselinou = sloučenina, který urve z molekuly atom se dvěma elektrony do koordinačně-kovalentní vazby, tedy provede heterolytické štěpení, zbyde mi atom bez elektronů, tedy kladný, tedy elektrofilní

- centrální atom je atom, na nějž jsou navázány další atomy nebo atomové skupiny, koordinační číslo udává počet vazeb vycházejících z centrálního atomu (tedy neplést s oxidačním číslem) směrem k ligandům, ligand je částice obsahující jeden nebo více donorových atomů vázaných k centrálnímu atomu
- koordinační sloučenina je v hranatých závorkách, má vlastní názvosloví, viz dokument str. 30,31
- triviální názvy ligandů: voda – aqua, amoniak – ammin, oxid uhelnatý – karbonyl, oxid dusnatý – nitrosyl

17 Složení sloučenin a stechiometrické výpočty

17.1 Atomové hmotnosti

Nebylo praktické to pořád všechno psát v kilogramech, proto se zavedla atomová hmotnostní jednotka $m_u(u) = \frac{1}{12}(C^{12}) = 1,66054 \cdot 10^{-27}$

Potom se všechny hmotnosti vyjádří jako počet těchto jednotek, toto najdeme v PSP. Je potřeba si nějaké ty základní pamatovat: vodík, lithium, uhlík, dusík, kyslík, sodík, síra, chlor, draslík, měď, železo; nějaké jednoduché sloučeniny jako sírovka, kys. dusičná, oxid uhličitý

Hmotnosti molekul se počítají jako součty jednotlivých atomů.

17.2 Látkové množství

Látkové množství je jednotka SI. Značíme n , jednotkou je mol .

Je to počet částic v nějakém daném souboru (objemu, hmotnosti) vydělených Avogadrovou konstantou $N_a = 6,022 \cdot 10^{23}$, tedy $1mol = 6,022 \cdot 10^{23}$ čč. Tedy $n = \frac{N}{N_a}$.

Molární objemová konstanta – $1mol$ ideálního plynu zaujímá při normálních podmínkách 22,4l.

Když s tím chci počítat – „náhodou“ je počet gramů látky na mol stejný jako jeho relativní molekulová hmotnost. Potom $n = \frac{m}{M_R}$ pokud m je v gramech. Dále $A_r = \frac{m}{m_u}$ (vychází z předch. vzorců).

V tabulkách se uvádí střední hmotnost, daná přirozeným zastoupením jednotlivých nuklidů v dané látce. Počítáme jako vážený průměr ez. Viz tu učebnici na disku.